

SVOBODA, POJMY A PRAVIDLA: JEŠTĚ K BRANDOMOVU ARTICULATING REASONS

Tomáš MARVAN

Děkuji Jaroslavu Peregrinovi za jeho vyjádření k mé recenzi knihy Roberta Brandoma *Articulating Reasons* a vítám příležitost vrátit se ještě jednou ke svým námitkám k Brandomově projektu. Především proto, že si nejsem jist, nakolik srozumitelně jsem své výhrady dokázal zformulovat. Někjaký čas poté, co jsem odevzdal svou recenzi redakci *Organonu F*, jsem se ke svým výhradám vrátil a pokusil se jim dát systematictější podobu ve svém článku *On Brandomian Aporia (and One Way Out)*, který loni vyšel v *Danish Yearbook of Philosophy* (37, 2002, 93–101). Doufám, že tam již je podstata mé námitky o něco zjevnější; zmiňované periodikum je však na našem území bohužel nedostupné.¹

Cíl následujících řádků je dvojitý. Jednak říci ještě pár slov o obsahu mé původní námitky, jednak vyjádřit se k některým dalším bodům Peregrinova příspěvku. Můj problém s Brandomovým popisem jazykového jednání a uplatňování pojmů je v podstatě velmi prostý: přijmeme-li totiž tezi, že lidé vytvářejí pojmy svými diskurzivními postoji (a to tak, že některé materiální inference² přijímají a jiné odmítají, přičemž ty první konstituují obsahy příslušných pojmů), přestane potom být zřejmé, proč nemohou přijímat libovolná, například i zcela absurdní vyvození. S Peregrinem se shodujeme v názoru, že Brandom nemůže tento problém vyřešit tak, že by řekl, že lidé přijímají určité inference na základě porozumění obsahu v nich obsažených pojmů – jeho cílem bylo přece *vysvětlit* samotný obsah pojmů prostřednictvím postojů diskurzivních bytostí, a proto tento obsah nemůže *předpokládat a vypomáhat si jím* ve své teorii. Tuto situaci jsem ve své recenzi nazval dilematem, a musím přiznat, že ani po Peregrinových upřesněních mi stále není jasné, jakou odpověď má Brandom k dispozici, hodlá-li se přidržet své oficiální doktríny. Měl bych možná zdůraznit, že mi šlo opravdu jen o tento konkrétní problém explanační priority, nikoli o to, že bych chtěl

¹ Případným zájemcům o danou problematiku však na požádání velmi rád poskytnu separát článku (adresa: marvan@ftu.cas.cz)

² Materiální inference se na rozdíl od formální inference týká konkrétního obsahu pojmů, které jsou v daném vyvození uplatněny. Formální inference pracuje s proměnnými výrazů, zatímco materiální inference jsou prováděny v určitém jazyce s danou interpretací termínů, například v přirozeném jazyce jako je čeština. Materiální inference, které stojí v centru Brandomova obrazu jazyka, navíc nemají přesnou obdobu ve formální logice, protože jejich funkcí je v podstatě specifikovat obsah uplatněných pojmů. Příklad takového materiálního vyvození: Je-li nějaký předmět červený, je barevný, a není modrý.

zpochybnit celý Brandomův projekt sémantického inferencialismu – ten totiž pokládám za originální a zajímavě rozpracovaný do systematické podoby.³

Abych se však jen neopakoval, pokusím se popsat tutéž situaci z poněkud jiného úhlu pohledu. V Brandomově řešení problému obsahu pojmů cítím nebezpečí nepřiměřené redukce. Aplikace pojmu je zde redukována na přijímání materiálních inferencí. Tato redukce však podle mne vede ke kruhové argumentaci, protože Brandomovo řešení přijmeme podle mne jen tehdy, když mlčky spolkneme i fakt, že mluvčí přijímají inferenci právě proto, že již pojmem v nich obsažených nějak rozumějí.⁴ V tomto smyslu jsem Brandomův přístup označil za příliš ambiciózní – Brandom se tváří, že dokáže vysvětlit pojem obsahu pojmu, ale to podle mne jeho projekt neumožňuje. Ve svém zmiňovaném anglicky psaném článku se proto přikláním k názoru, že přijímání inferencí a obsah pojmů spolu těsně souvisí (a Brandomovi vděčíme za přesvědčivé připomenutí tohoto faktu), ale nikoli tak, že bychom mohli to druhé vysvětlit pomocí toho prvního: navrhuji tam, abychom přijímání inferencí chápali méně silně jen jako *manifestaci porozumění* uplatněným pojmem (cit. d., 100). Po této modifikaci pak můžeme říci, že k porozumění pojmem neoddělitelně patří schopnost posuzovat platnost materiálních inferencí, v nichž se tyto pojmy vyskytují, aniž bychom se tím zavazovali k – podle mne absurdnímu – závěru, že lidé *vytvářejí* obsah pojmů tím, které materiální inferenze přijímají. Lze tedy například prohlásit, že ke zvládnutí pojmu červené patří (kromě mnoha dalších věcí) to, že přijmeme vyvození: „Je-li něco červené, pak je to barevné“, a naopak odmítneme vyvození: „Je-li něco barevné, pak je to červené“. Neřekl bych tedy, že zcela odděluji rozumění pojmem od (inferenčních) pravidel, jak mé námitce rozumí Peregrin. Kdyby však skutečně bylo pravda, že lidé doslova vytvářejí obsah pojmu tím, jaké příslušné materiální inferenze přijímají, proč by pak nemohli přijmout například slavný Priorův pojem „tonk“, který připouští následující vyvození: „ $A \rightarrow (A \text{ tonk } B)$ “ a „ $(A \text{ tonk } B) \rightarrow B$ “, tj. který umožňuje vyvodit jakýkoli výrok z jakéhokoli jiného výroku?⁵ Máme-li naprostou svobodu při utváření pojmů, proč bychom nemohli připouštět inferenci typu tonk? Peregrin říká, že bychom se tím vystavili penalizaci. Ale ať už má taková penalizace podobu pohlavku nebo toho, že nás ostatní nebudou brát za solidní partnery k diskusi, jde jen o důsledek mého jednání, který nevysvětluje, proč je racionální dělat jistý inferenční tah a nedělat jiný. To, že nikdy neříkám, že něco je zároveň červené a modré, podle mne není dáno strachem z případného trestu, ale tím, že jednoduše vím, že je-li něco červené, *nemůže* to být zároveň modré. A tato má znalost, která jediná si podle mne plně zaslouží označení normativní. by se měla odrazit v tom, jaké materiální inferenze budu přijímat nebo odmítat. A stejně tak: odmítám-li pojem tonk, odmítám jej proto, že *není rozumné* jej přijímat, a ne proto, že bych se bál, že se mnou ostatní přestanou mluvit.

³ Niže však zmíním ještě jeden, související problém jeho inferenčního pojetí.

⁴ Tento nedostatek je ale podle mne poučný v tom, že ukazuje, že pojmy nepřiměřené redukce a kruhové argumentace spolu možná těsně souvisejí. Postfihneme-li tedy v nějakém argumentu kruh, můžeme se jeho autora zkusit zeptat: Kde jste redukoval?

⁵ Viz Arthur Prior, *The Runabout Inference Ticket*, *Analysis* 21 (1960), 38–39.

Jsem tedy připraven prohlásit, že Brandom ukazuje, proč je tonk jen pseudopojem: nelze jej žádným rozumným způsobem propojit s naší inferenční praxí. Nejsem však připraven prohlásit, že lidé vytvářejí obsahy pojmů tím, že přijímají určitá vyvození, v nichž tyto pojmy figurují. Kdyby to totiž odpovídalo skutečnosti, mohli by lidé přijímat vyvození typu tonk, protože by je nevázal žádný vyšší normativní princip. Názor, že lidé vytvářejí obsah pojmů tím, jaké přijímají inference, mi připadá podobný názoru, že lidé vytvářejí obsah dopravního značení tím, jak jezdí v autech. Já bych naproti tomu dal přednost tvrzení, že porozumění předpisům je manifestováno příslušným typem jízdy.

Peregrin tedy vystihl povahu mé námitky, když se ptá, zda mi vlastně nešlo o problém, proč *přijímáme* daná inferenční pravidla. Ano, šlo a jde mi stále o tento problém, tj. o možnost naprosté svobody v přijímání inferencí vs. možnost racionálních či jiných omezení této svobody, kterými jsme při tomto přijímání vedeni. Právě specifikaci těchto omezení totiž v Brandomově textu postrádám. Peregrin však uvádí jeden možný zdroj omezení, totiž omezení, které na nás klade příroda sama. Nemůžeme přijmout pravidlo, které by nám předepisovalo vytvářet a interpretovat nekonečně dlouhé věty (atd.). V tomto s Peregrinem naprosto souhlasím. Stále však postrádám ještě jiný typ omezení (a stále tak kroužím kolem své základní otázky), totiž omezení *zvnitřku* sellarsovského „prostoru důvodů“. Nebo by chtěl Peregrin říci, že inferenční pravidla pojmu tonk odmítáme prostě proto, že nám v tom zabraňuje naše přirozená konstituce? Jistě, naše přirozenost nepochybně ovlivňuje náš pojem racionality, ale takto radikální vysvětlení přece jen strávit nemohu. Požadují-li po Brandomovi, aby udal, jakými principy je v jeho pojetí omezeno přijímání inferencí, požadují právě popis faktorů racionální povahy – přesněji řečeno požadují popis (nebo alespoň výčet) normativních principů, které nás vedou při přijímání jedněch materiálních inferencí a odmítání druhých. Můj návrh stále zní, že nás přitom vede povědomí o obsahu uplatňovaných pojmů, takže aktuální diskurzivní postoje nemohou, pod hrozbou kruhovosti, vysvětlovat naše uchopení pojmu. Uniká-li mi něco podstatného, pak bych v této otázce potřeboval více podrobností – od Brandoma i Peregrina.

Výše jsem slíbil uvést ještě jeden problém inferenčního pojetí.⁶ Peregrin podle mne správně říká, že v tomto pojetí je význam výrazu charakterizován „inferenčním potenciálem“ výroků, v nichž se může vyskytovat. Obávám se ale, že pokud bychom toto tvrzení měli brát doslova, skončili bychom u toho, že význam každého výrazu je nekonečně rozsáhlý – a tudíž nepoužitelný pro lidské účely. Vezměme si ilustraci. Dejme tomu, že se s přítelem dohodnu na následujícím postupu: požádám ho, aby se stavil v obchodě nedaleko svého bydliště a podíval se, jestli tam mají červený linkovaný sešit. Pokud ano, stačí, když prostě třikrát zazvoní na můj telefon a zavěsí. Dejme tomu, že pokus dopadl kladně. Potom ale z faktu, že můj telefon třikrát zazvonil, vyvodím, že v daném obchodě mají červený sešit. Učiním tedy vyvození, jehož komponentou bude výraz „červený“. Pointa mého příběhu je nasnadě: každý výraz může figurovat v nekonečném počtu vyvození, která nijak nespecifikují jeho vlastní

⁶ Na tento problém mne upozornil Julien Dutant.

obsah. Brandom by se tudíž měl omezit na ta vyvození, která jsou pro obsah daného výrazu nějak *relevantní*. Inferencialista tedy může přinejlepším říci – a chce to ve svém textu asi říci i Peregrin –, že obsah výrazu lze ztotožnit s relevantním inferenčním potenciálem. To je ale něco úplně jiného, než říci, že lidé vytvářejí obsahy pojmů tím, jaké inference se rozhodnou přijmout.

Shrnu ještě jednou podstatu svých úvah pomocí šachového přirovnání: jedna věc je znát pravidla šachu, druhá věc je dělat konkrétní tahy po šachovnici. Jedno bez druhého nemá smysl. A přesto nelze říci, že to druhé vysvětluje to první. Všimněte si prosím, že neříkám, že pravidla šachu existují nezávisle na existenci lidí, kteří chtějí hrát šachy. Říkám jen to, že jejich znalost šachu nelze redukovat na tahání figurek po šachovnici.